

O, videl sem ga v snu.
 S slepim srdom v steklenih očeh,
 s srebrniki v rokah obeh,
 a usta mu je krivila zavist,
 ko šel je mimo mene Antikrist.

ŠTRAJK.

Narte Velikonja.

Klet je bila polna dima; težak duh po razlitem vinu je tiščal na ljudi. Zunaj se je mračilo in po trdih neobritih obrazih se je razlivala svetloba brleče leščerbe, viseče na vlažnem, s plesnobo prevlečenem zidu. Na slabem podu so se delale luže od snega, ki so ga nanесли na čevljih. Okoli mize so sedeli črni, sajasti delavci in upirali oči na vegaste lesene stopnice, ki so držale s ceste v klet. Za točilnico je stala razmršena deklina, ki je suvala od sebe postavnega fanta, ki ga je klicala za Luko. To je Luko očitvidno dražilo še bolj, da se je vedno bolj razvnel, loveč deklino za roko. Oni okoli mize so nekoga pričakovali. Kadar so zaškripale stopnice pod novim prišlecem, se jim je ustavila beseda ter so se ozrli k vhodu.

»Da ga ne pošljejo!« je godrnjal že plešast dedec in hodil gorindol po sobi. »Kako se jim je izteklo?«

»Kako se bo izteklo?« se je razvnel na koncu mize drugi z zavihanimi rokavi. »Kaj bi ugibal, Blaž! Tako, kakor po navadi! Jaz vem, da po navadi.«

»No, če že veš, da po navadi, pa povej, kako se vse zgodi po navadi. Povej pa ti, Urh, če že vse veš!«

»O, kolikokrat smo že vrgli kladivo v stran, pa smo ga le spet pobrali. Na svoje stroške pobrali!« je kimal Urh. »Pri tej reči je, kakor da kača lovi svoj rep. Pomika se, pomika; pa so cene višje, čim več plače imaš. Zmerom plača lovi cene, kakor gad svoj rep!«

»Jaz ne razmem!« je zagodrnjal Blaž.

»Saj je vseeno!« je leno odvrnil Urh.

»No, vendar enkrat!« je planil od mize tretji prišlec naproti. »Ali si, Mate, ali nisi?«

»Seveda sem!« je dejal oni še na stopnicah in skozi dim in somrak iskal ljudi v kleti. Zasopel se je bil ter si brisal rosno čelo. Njegove oči so iskrale tajejen ogenj, na licu se je izražala še nepoznana groza, kakor da je tik pred vrati ušel smrti. Tak izraz ima človek, ki mu je švignil plaz za hrbtom ter ga butil v zamete.

»Mate, Mate!« so planili vsi pokoncu, še Luka je pustil deklino na miru. »Kako je?«

»Polič prinesi, Marjana!« je dejal Urh, dregnivši Blaža. »Boš videl, da je po mojem!«

»Ne bom pil; ne morem piti!« je mahal okoli sebe Mate. »Kako je? Če bi Vam mogel povedati! Ali je sploh mogoče povedati tako, da razumeš? Tako in tako. Še če voz podvleče podse otroka in si gledal, pa ni bilo nič drugega kakor samo ta otrok, ne veš, kako bi dejal, da je bilo, tako ali tako. Ali je otrok gledal okoli in konj udaril vanj, ker se ni umaknil, ali je voznik kriv. Pa boš razložil, kako je, če udari na eni strani dvatisoč ljudi, na drugi strani vrsta vojaških pušk, pa se pokade tu in tam streli in kriki in kamenje.«

»Kakor ponavadi!« je dejal Urh.

»Kako ponavadi?« se je z nenavadno občutljivostjo, polno neznanega ljubosumja obrnil Mate k Urhu. »Ali je to ponavadi, če stojiš v množici in vpiješ, daješ znamenje in se kriješ pred streli, pa obleži petnajst mrtvih v vežah, na umazanem snegu in sredi ceste ter se vije na istem umazanem snegu in poledici dvajset ranjenih?« je naenkrat s polblaznim izrazom v očeh rezko in svinčeno poudaril ter spustil roko na mizo.

»Petnajst mrtvih?« so se zganili delavci okoli mize in njihove zenice so se zabliskale, čudno zabliskale sredi očesne beline. »Petnajst mrtvih?! Prokleta!« Zdelo se je, da je nekdo nagnal tolpo risov, ki se izkušajo braniti do zadnjega diha, toliko gneva, strahu, sovraštva in maščevanja je bruhalo iz njih.

Le Urh je kimal bolj zase kakor za druge, nalil kozarec ter ga izpil: »Kakor ponavadi!«

»Da, prokleta! Toda, si misli človek, to je njihova obramba, samobran in te ne moreš nikomur odreči, kakor tudi za nas enega ni druge poti. Človek je kar v sredi vrtnca, pa te vrtnec zažene; vidiš, fant, tako te zagradi, pa se ne rešiš!« je zavrtel z dvema prstoma kozarec ter se obrnil na štirinajstletnega fanta, ki je stal v kotu in verno poslušal, strmeč v vrteči se kozarec. Niti žilica ni trenila fantu v obrazu med pripovedovanjem. Zapazivši, da so se vse oči uprle vanj, se je stresel, kakor da se budi iz omotice.

»Fant, pravim,« se je dvignil Mate in pokazal proti izhodu, »fant, pojdi, dokler si mlad. Dokler si mlad in nisi zavonjal človeške krvi, žive, še vroče človeške krvi. Pojdi in reši se!« je bruhalo iz njega v krčeviti bolesti, kakor da se bori z nečim nevidnim, kar ga duši in grabi za grlo. »Saj ni, da bi ti mogel povedati z besedo, fant, tako pojdi na moj migljaj!«

»Ne grem, Mate!« je odvrnil fant trmasto ter se še globlje pomaknil v kot.

»Pojdi, Andrej!« je pripomogel Blaž, »Mate ve še najbolje, kako in kaj!«

Andrej pa je samo zmajal z glavo in otipal v žepu droben žebelj. »S tem žebljem ga udarim, če me ne pusti na miru!« je dejal polglasno.

»Pa pusti fanta!« je dejal Urh. »Kaj boš podil fanta od navadnih reči. Naj poslušal!«

»Če pravite,« se je vdal Mate, »če mislite. Toda to, to, to ni za otroke!« Njegov obraz je dobil spačene poteze. »Pravim, da to ni za otroke!«

»Kaj boš?« se je zasmel Luka in vihal srajco za vratom. »V nedeljo je že rinil med dekleta, kakor ti, Mate, sam. Še enkrat toliko si star, pa se tako ne postaviš.«

»To ni res!« je kriknil Andrej. »Jaz ne maram za dekleta; ti, Luka, lažeš!«

»No, no, saj nisem tako mislil!« se je smejal Luka.

»Kaj boš motil!« so mirili drugi. »Mate, govori naprej!«

Mate je snel kapo z glave ter ponovil s težkim, trudnim glasom:

»Petnajst mrtvih! Vidiš belo, umazano belo, od obeh strani s snegom in živim plotom ograjeno cesto, na cesti temo ljudi, ki se sunkoma pomikajo naprej, naprej, prav pred bajonete. Solnce sveži na sneg, na ljudi in bajonete in na otroke, ki mahajo z rokami. Ženske drže pred seboj v zraku žive otroke. Žive otroke v solncu pred svetle bajonete. Če stopiš v ta hrumeči val, te živa reka pobere in ponese naprej. Naprej ni junaštvo; nazaj se obrni, nazaj stopi, če moreš, to, vidiš, to.«

Njegovo oko je zastrmelo preko glav, kakor da gleda silne vizije. Ni pogledal nikomur v oči, preko glav in luči v temen kot je uprl svoj pogled in na čelo so mu stopile znojne kaplje. Ko se je srečal z Andrejevim pogledom, čigar oči so se svetile v mraku, se je zdrznil, pograbil kozarec na mizi in ga zvrnil na dušek.

»Pa praviš, da ne boš pil!« je pripomnil Blaž. »Ná, žejen si od te dolge poti!« Nalil mu je iznova in iznova je Mate zvrnil kozarec vase.

Oddahivši si, je stegnil roko po mizi, kakor da ga bole členki. Roka se mu je rahlo tresla. Sklonil je glavo na mizo in povzel:

»Tik ob meni se je pehalo črnolaso dekle. Ogenj ji je švigal iz oči, vsa razvnetá je zmerjala moške z bojazljivci, zajci in strahopetci. Bluzo je imela rdečo in prsi so se ji dvigale burno in napeto.«

»Haha!« se je zasmel Luka.

»Ne smej se!« ga je ljuto pogledal Mate. »To je ona, zaročenka Petrova, tvojega brata!« je pokazal na Andreja.

»Poldka!« je s trepetajočim glasom, polnim notranje radosti in ponosa poudaril Andrej.

»Poldka!« je pritrdil počasi in z naglasom Mate. »Da, Poldka!« In njegov pogled se je spet spustil v daljave. Govoril je bolj zase. »Tudi Peter je bil tam. Zjutraj mu je še prst obvezala in razločno se je videla bela obveza izmed tisoč rok. Po obvezi ga je Poldka poznala. In z obvezanim prstom na oni strani se je držala ona na tej strani. Zraven nje pa njen polneumni brat z belimi lasmi in rdečimi očmi. Bebec je tiščal kamen v roki. Med hrumom in truščem se je množica ustavila, Peter je zamahnil z roko in Poldka je odzdravila. Samo za hip. Nato je začela iznova priganjati, hujskati in vpiti. Med vojaki se je nekaj zganilo in častnik na konju je mlademu fantu pokazal s sabljo na njo. Isti hip se je ona sklonila k bratu bebecu in belolasec je zavihtel kamen na vojake!«

»Haha!« se je razmajala gruča okoli mize. »Ali vidiš, kaj je napravil bebec!«

»Ali vidiš, kaj je napravil?« se je obrnil Luka k Andreju, ki se je tiščal v kot zaradi nepoznane sle in čuvstev, ki so mu burkala srce. »Ali bi ti to napravil?«

»Pusti me!« je odvrnil razdraženo Andrej. V žepu je spet otipal žebelj. »Udarim ga, udarim ga, če ne bo tiho!«

»Pa je vrgel!« je nadaljeval Mate. »Ali je kdo kriv? Nihče ni kriv, ne oni, ki vrže, ne oni, ki ga zadene. Saj oni, ki ga zadene, tudi nima tople večerje in je revež, samo za plot je, da se drugi zanj skrijejo. Tisti hip so šklepnile puške. ‚Nazaj!‘ je vpil častnik. ‚Nič nazaj, naprej! Kaj bodo reveži! Sami ste tudi reveži. Ti, mladi fant, saj si sam tudi revež!‘ je vpila mlademu vojaku. ‚Obrni se in z nami pojdi! Kar obrni se, da boš imel toplo večerjo!‘ je vpila Poldka.«

»Kaj pa Peter?« je hlastno vprašal Andrej ter se pomaknil bliže.

»Peter? Mahal je s svojim zavezanim prstom!« je omalovaževalno odvrnil Mate z zaničevanjem na licu. Videlo se je, da je zanj važna samo ena stvar. Vedno bolj je lezel vase zaradi neznanega trpljenja, ki mu je grabilo dušo. »Tisti hip je pritlikavec zavihtel kamen. In zadel je mladega vojaka na čelo. Kar naenkrat se je prikazala na čelu kri ter se pocedila na lice. Cel curek na lice. Fant se je obrnil bolečine ter obrisal z rokavom.«

»Haha!« se je zasmel Luka.

»To je zmerom tako!« je dejal Urh.

»Stvar ni za smeh!« je ves nervozen udaril Mate po mizi. »Stvar ni za smeh. Kaj more vojak, če ga postavijo s puško na cesto. Morda je stala mati v vrstah pred njim, kajti ženska je zavpila. Morda je bila samo sestra. Videl sem samo, da je Poldka udarila brata po roki. Tistikrat je zašumelo v množici. Vojaki so dvignili bajonete. Svetlo se je zabliskalo v solncu. Okoli in okoli sneg, na cesti pa je sijalo solnce tudi iz bajonetov. ‚Streljali bodo!‘ je bežalo od ust do ust. Vse je pri-

pognilo glave. Kakor bi se bil lan zazibal, smo pripognili glave. Sam ne vem, zakaj smo jih pripognili. Kar k flom te potisne. S težko silo te pritisne. Kakor ovca si, če šviga preko glave bič.«

»Kaj pa Peter?« je ostro vprašal Andrej.«

»Andrej, pojdi!« je poudaril Mate. »Pojdi! Ti tega ne razumeš in jaz se kar bojim.«

»Saj vprašam samo za Petra!« je nejevoljno odvrnil Andrej. Nezavedno je tiščal žebelj v žepu in se tresel po vsem telesu.

»Tudi Peter!« je dejal Mate in se ni ozrl v fanta. Njegove oči so bile vedno bolj razprte in roke so se tesno oprijemale miznega roba. »Tudi Peter!« je ponovil in pograbil po kozarcu, ki je stal pred Urhom.

»Pij, Mate, pij, da ti odleže. To je zmerom tako. Leže môra na dušo, pa ne veš, kam z njo. Pij!« je usmiljeno dejal Urh.

»Da, tudi Peter! Zakaj ne bi Peter!« je srepro uprl Mate v Andreja svoj pogled.

»Ali naj dela izjemo?« se je zakrohotal Luka. »Stisnil se je k plotu ali k steni, morda celo v vežo!«

»Tudi Peter!« je ponovil sam pri sebi Andrej.

»Seveda se je stisnil!« je dejal Mate. »Ker se je val ustavil, so vojaki povsili puške.« Mate si je za hip oddahnil in segel vnovič po kozarcu.

»Pij, Mate!« je s tresočim glasom porinil Urh svoj kozarec pred fanta. »Taka reč leže na srce. E, jaz, bratec, vem, kako taka reč leže na dušo. Kakor mrzla kača. Ovije se okoli in okoli duše, pa je ne segreješ do sodnjega dne.«

Mate je spet pil. Nobenemu ni pogledal v oči, samo strmел je v daljavo in roke so se mu tresle. Njegovo lice, zasenčeno v polmraku, je pričalo o neizrečenem duševnem naporu.

»Vojaki so povsili puške samo za hip. Samo za hip. Ljudje so potisnili spet naprej. In v tem hrušču in viku so držale spet ženske otroke v solnce in pred bajonete. V solnce in pred bajonete. In tudi bajoneti so se zabliskali v solncu. Prijatelji, kako je to nepopisno nerazumljivo. Vidiš otroke, ki strme v solnce in bajonete, ki se bleste kot zveneči jeziki. In tisti hip se je oglasil zvon čez smreke, čez množico in cesto. Kako je to nerazumljivo! Kakšna nenavadna luč, kakšen nenavaden glas in kako nenavadno je vse to v solncu. In spredaj se pred živimi ljudmi bleste bajoneti.«

Nastal je za hip premolk.

»In potem, in potem — ti, Andrej, to še najbolj čutiš, ker si mlad in nepokvarjen! Potem so odjeknili strel!«

»Na vas?« se je zganila družba.

»Da, na nas!« je trudno odvrnil Mate. »Na nas, na žive ljudi. Na otroke in ženske in moške, na Petra in Poldko in pritlikavca, strelj med glasovi zvonov. Nič ne vem drugega, kakor da so ženske zakričale in vse se je obrnilo prihuljeno nazaj, v beg nazaj po cesti. ‚Peter!‘ je jeknila Poldka, se zavrtela ob zametu in omahnila na kup snega. V diru so bili mene potisnili v prvo vežo. Otroci so groze kričali. Ob dekletovem klicu se je Peter obrnil, a množica ga je potegnila s seboj. Poldka je hropela, nad njo se je sklanjal njen bebasti brat. Zagrabilo me je nekaj v srcu in planil sem k dekletu. Sto rok bi moral imeti, da bi vse dvignil. Trinajst jih je obležalo takoj mrtvih in drugi so se vili v mukah na snegu in grebli z rokami vanj. Trinajst mrličev na en sam hip. Planil sem k dekletu in v obraz mi je štrknila kri. Človeška vroča kri mladega dekleta, ki je padlo na cesti na rjavoumazani sneg. Kakšen vonj, kakšen trpkosladak okus ima človeška kri. O, tovariši, o!« si je začel grebsti po glavi in po čelu so mu polzele težke znojne kaplje. »In zraven pomisli, da je ustrelil mlad fant, ki se je nji semi smilil, ko ga je zadel bratov kamen. ‚Daj mu rufo, ta robec z mojo krvjo!‘ je zahropela.«

»Komu, Petru?« je naglo vprašal Andrej in zobje so mu šklepetali mrzličave groze in neznanega sovraštva.

»Kakšen si, počakaj!« ga je miril Luka in težka resnost mu je legla na lice.

»Ne Petru!« je predse odgovarjal Mate. »Ne Petru! ‚Onemu mlademu fantu jo daj, ki je streljal. Da ne bo imel težke vesti!‘ je zahropela ter iztrgala izza bluze okrvavljeni žepni robec. ‚Na, fant,‘ je zašepetala vojaku, ki je stopal mimo nje ter se ozrl nanjo. In mu je s tresočo roko pomolila žepni robec. V zadnjih hipih mu je ponudila robec, okrvavljen z njeno lastno krvjo. O, bratje moji, da ne bi bil jaz tega nikoli videll!« je Mate skoraj jokaje naslonil glavo med roke. »Zakaj sem moral jaz to gledati, vonjati ta duh sveže, vroče krvi umirajočega dekleta? In fant je vzel, plašno je vzel, kakor da je ukradel v cerkvi, in na njegovem obrazu je bila smrtna groza. ‚Kako ti je ime?‘ je vprašal narahlo. ‚Poldka,‘ je dahnila in omahnila v sneg. ‚Z Bogom, Poldka!‘ je zašepetal s svetim spoštovanjem in zatlačil spomin pod bluzo.«

»Kakšen je bil?« je naglo vprašal Andrej.

»Mlad je bil, rahel mah je imel pod nosom!« je s težavo in počasi odvrnil Mate. »Da, mlad in rahel mah je imel pod nosom in modre, čisto modre oči,« je pristavil s čudno bolečino.

»In Peter?«

»Petra nisem videl! V daljavi se mi je zdelo, da sem ga videl, kako beži. Spoznal sem ga na beli obvezi na roki!«

»In se ni vrnil?« je pritiskal Andrej.

»In se ni vrnil!« je trudno, blodno odgovarjal Mate. Glas se mu je tresel, postajal mu je hripav in oči so mu buljile v obraze okoli mize.

»Kaj vam vse to pripovedujem?« se je naenkrat razvnel. »Kaj vam mar? Tja bi bili šli, da bi bili sami videli!«

»Kaj pa je, Mate?« se je oglasil Blaž. »Pripoveduj naprej. Jaz ne razumem vsega, toda drugi razumejo.«

»Hotel sem deklo dvigniti! ‚Poldka, daj, vstani!‘ pravim. Pri srcu me je bolelo. Takrat je vrgel fant puško v stran in planil zraven: ‚Pusti, da jo ponesem jaz!‘

In jo je vzdignil. Lice mu je rdelo, še ozrl se ni za puško. Dekle je vzdignil na svoje roke, roke pastirčka, in težko sopel. Kakor da vonja njeno vročo kri. Tudi meni je jemalo zavest. On se pa ni zmenil za puško, pritisnil je mrtvo deklo z vso silo na svoje prsi in jo odnesel v prvo vežo. Vse je gledalo začudeno, jaz sem gledal začuden. Nihče ni črhnal besede.«

Mate je za hip premolknil. V pivnici je zavladata smrtna tišina, da se je slišalo le tiktakanje ure na steni. Nemo so strmeli delavci predse.

»On jo je nesel v prvo vežo, sklonil se nad njo, jo poljubil, da, poljubil na mrtve ustne in zajokal!«

»Jaz pojdem tega fanta iskat!« je naglo in odločno kliknil Andrej.

»Ta fant ni več živ!« je čez par hipov smrtnega molka dejal Mate. »Tega fanta sem jaz lastnoročno sklonjenega nad Poldko zadavil.«

Mate je zdrknil na kolena pred tovariše:

»Tega fanta sem jaz lastnoročno zadavil, ker me je tako srce zabolelo. Petnajsti mrlič na cesti in zvonovi tudi zanj pojo!«

Kakor blisk je planil Andrej iz kota z žebljem v roki in udaril Mateta z vso silo po glavi.

»Za tistega fanta!« je jeknil.

»Le, le!« je ječal Mate, »le daj, Andrej!«

Delavci so prijeli Andreja, Urh je prijel Mateta pod pazduho:

»To je čudno, to je strašno, nenavadno čudno!«